

مقالات رایگان وب و میزان استفاده از آن‌ها: مورد اعضای هیئت علمی دانشگاه شیراز

شیوا رضایی^۱

دکتر عبدالرسول جوکار^۲

چکیده

این تحقیق، درصدد است تا میزان شناخت و استفاده اعضای هیئت علمی دانشگاه شیراز را نسبت به مقالات موجود در شبکه وب مورد بررسی قرار دهد. تعیین دلایلی که آن دسته از استادان نمی‌توانند از این منابع و مقالات استفاده کنند، از دیگر اهداف این تحقیق است. جهت انجام این پژوهش، از روش تحقیق پیمایشی استفاده شده است. ابزار گردآوری داده‌ها، پرسش‌نامه بوده و تجزیه و تحلیل داده‌ها، با روش‌های آمار توصیفی و استنباطی و با استفاده از بسته نرم‌افزاری آماری علوم اجتماعی نسخه ۱۱/۵ (SPSS) انجام شده است. نتایج این تحقیق، مشخص کرد که اعضای هیئت علمی دانشگاه شیراز، از مقالات رایگان وب به میزان زیاد و خیلی زیاد استفاده می‌کنند. زیرا ماهیت ابرمتنی وب در کنار خاصیت زودبازده بودن اطلاعات در وب، امکان دسترسی به حجم وسیعی از اطلاعات متنوع را به آسانی و با سرعت زیاد فراهم آورده است. علاوه بر این، رایگان بودن دسترسی به حجم زیادی از مقالات، این رویکرد را شدت می‌بخشد. همچنین، مشخص گردید که مهم‌ترین دلایل عدم استفاده استادان از مقالات رایگان وب، رفع نیاز اطلاعاتی خود از طریق منابع چاپی و معتبر ندانستن این گونه منابع است. در عین حال، اکثر استادانی که مقالات مذکور را استفاده نمی‌کنند، در صورت رفع موانع موجود، تمایل خود را به استفاده از این گونه منابع اعلام کرده‌اند.

کلیدواژه‌ها

وب، اینترنت، مقالات رایگان وب، میزان استفاده، اعضای هیئت علمی دانشگاه شیراز.

۱. مقدمه

نشریات، از زمان پیدایش یعنی از سال‌های ۱۶۶۵ میلادی تاکنون، همواره از مهم‌ترین ابزارها در انتقال اطلاعات و برقراری ارتباطات در میان محققان و پژوهشگران بوده‌اند. از طرفی، با تحولاتی که به دنبال پیشرفت‌های فن‌آوری اطلاعات در دهه‌های پایانی قرن بیستم به وقوع پیوست، رسانه‌های جدید در قالب الکترونیکی ظهور یافته‌اند (۲: ۸). ارتباطات علمی، از طریق منابع الکترونیکی مورد توجه جامعه علمی و محققان قرار گرفت (۱۵: ۱۴۰۲-۱۴۱۵). اینترنت نیز، از مهم‌ترین محمل‌های نشر الکترونیکی است که انقلابی اساسی در عرصه اطلاع‌رسانی به‌وجود آورده است. (۵: ۱۰۴-۱۱۹)

از میان ابزارها و برنامه‌های متنوعی که در شبکه اینترنت ارائه می‌شود، از قبیل پست الکترونیکی، تلنت^۳، یوزنت^۴، پروتکل انتقال فایل^۵ و...؛ تارگسترده جهانی یا اختصاراً «شبکه وب»، یکی از اصلی‌ترین عوامل محبوبیت اینترنت به‌شمار می‌آید. مطابق بررسی‌های انجام شده، پس از پست الکترونیکی، متداول‌ترین فعالیت در اینترنت، جستجو در وب است (۱۰). ایجاد شبکه وب را، مدیون تلاش‌های برنرز-لی و کالیاء هستیم که طرح HTML خود را تحت عنوان "World Wide Web: Proposal for a Hypertext Project" در آزمایشگاه فیزیک ذره‌ای اروپا^۶ در ژنو، به اجرا گذاشتند. تلاش‌های آن‌ها در سال ۱۹۹۲،

سرانجام به تولد محیط وب بر روی اینترنت انجامید (۳). تولد وب، رخدادی مهم در عرصه اطلاع‌رسانی بود. رشد فزاینده شمار کاربران شبکه وب در دهه اخیر، میزان استفاده آن را به عنوان یکی از قدرتمندترین شکل‌های تبادل اطلاعات در بین کاربران نشان می‌دهد (۲۰: ۹۸۷-۹۹۲). آمارهای متفاوتی در زمینه تعداد کاربران شبکه وب گزارش شده است. به عنوان مثال، تعداد کاربران شبکه وب در سال ۲۰۰۳، بیش از ۶۸۳ میلیون نفر بوده که این رقم در مقایسه با سال ۱۹۹۸ - که در حدود ۱/۶ میلیون نفر بوده - (۸: ۲۱-۴۴)، نشان از رشد قابل توجه و محبوبیت فزاینده این شبکه دارد و نقش آن را به عنوان یکی از اساسی‌ترین رسانه‌های اطلاعاتی در بین افراد و از جمله محققان و پژوهشگران نشان می‌دهد.

از میان انواع منابع که در شبکه وب وجود دارد و قابل‌بازیابی است، انواع نوشتارها، صوت، تصویر و مقالات رایگان، حجم وسیعی از منابع وب را تشکیل می‌دهند. به‌طورکلی، مقالات وب از نظر هزینه به دو گروه تقسیم می‌شوند:

یک - مقالات رایگان؛

دو - مقالات غیررایگان یا اصطلاحاً تجاری. قسمت اعظمی از مقالات وب را، مقالات رایگان تشکیل می‌دهند که عموماً از طریق موتورهای جستجو و راهنماهای موضوعی بازیابی می‌شوند و از آنجا که هیچ هزینه‌ای جهت بازیابی و استفاده از این منابع پرداخت

3. Telnet.

4. Usenet.

5. File transaction protocol.

6. Berners-Lee & Calliau.

7. Conseil European Pour Recherche Nucleaire (CERN).

نمی‌شود و کاربر، تنها هزینه اتصال به شبکه را پرداخت می‌کند، رویکرد روزافزون افراد را به این منابع، جهت جستجو و بازیابی اطلاعات به دنبال داشته است و همین مسئله باعث گردیده که محققان و حتی دانشجویان و دانش‌آموزان تمایل کمتری به استفاده از منابع چاپی در کتابخانه‌ها داشته باشند و گرایش آنها به استفاده از وب به عنوان منبع عظیم اطلاعاتی، رو به فزونی است (۱۹: ۲۷۱-۲۹۰). این تغییر رویه از منابع کتابخانه‌ای به سمت منابع الکترونیکی از جمله مقالات وب، توجه بیشتری را در مورد اطلاعات بازیابی کرده افراد و توانایی آنها در استفاده مفید و بهینه از اطلاعات ایجاب می‌کند.

۲. مسئله پژوهش

عصر حاضر، به شدت با فن‌آوری‌های اطلاعاتی درهم آمیخته است (۴: ۱۱۵-۱۲۲). آنها در همه جا حضور دارند و ما شاهد پیوند بیشتر و بیشتر این فن‌آوری‌ها در زندگی خود هستیم. به طوری که همه‌روزه به این نظام‌ها وابسته‌تر می‌شویم (۲۱: ۱-۳). در این میان اینترنت و به طور اخص شبکه وب، با آسان‌تر کردن جریان مشارکت‌ها و اشاعه دیدگاه‌ها و دسترس‌پذیری و روزآمدسازی اطلاعات، موجب شده است که محققان و پژوهشگران جهت تبادل افکار، پژوهش و آموزش، به طور گسترده از این شبکه استفاده کنند. لذا، با توجه به گسترش دامنه کاربرد وب و استفاده از مقالات رایگان وب و همچنین تأثیر وب در امر دستیابی به اطلاعات روزآمد، لازم است میزان استفاده افراد از این محمل اطلاعاتی مورد بررسی قرار گیرد تا

مسائل و مشکلات موجود آن آشکار، نقاط ضعفش برطرف و نقاط قوتش تقویت گردد.

۳. اهداف پژوهش

به طور کلی، این پژوهش دو هدف عمده زیر را در بر دارد:

یک - بررسی میزان استفاده اعضای هیئت علمی دانشگاه شیراز از مقالات رایگان وب؛
دو - تعیین دلایل استفاده نکردن آن دسته از اعضای هیئت علمی که از مقالات رایگان وب بهره نمی‌گیرند.

۴. اهمیت پژوهش

شبکه اینترنت، به یکی از مهم‌ترین ابزارهای فن‌آوری جدید اطلاعاتی در تمامی سازمان‌ها و از جمله دانشگاه‌ها بدل گشته است (۲۴: ۳۹۸-۴۲۱). لذا، با توجه به پیشرفت‌های اخیر وب، جامعه علمی داخل و خارج کشور، تمایل روزافزونی به استفاده از شبکه وب برای بازیابی اطلاعات موردنظر در حوزه‌های مختلف از جمله آموزشی و پژوهشی دارند. بنابراین، لزوم انجام تحقیقات به منظور تعیین نیازها، موانع و مشکلات و ارائه راهکارهایی جهت استفاده بهینه از مقالات وب، مورد تأکید قرار می‌گیرد. مسلم است که این امر، در مورد محققان و پژوهشگران از جمله اعضای هیئت علمی دانشگاه‌ها - که نقش اصلی را در تولید اطلاعات علمی در هر جامعه ایفا می‌کنند - بیشتر از دیگران نمود می‌یابد. زیرا فعالیت‌های پژوهشی اعضای هیئت علمی، به عنوان پشتوانه علمی مراکز آموزشی و دانشگاه‌ها، نقش بسزای آنان را در تولید اطلاعات علمی در هر جامعه

نمایان می‌سازد. (۶)

نتیجه این پژوهش، به استفاده بهتر استادان از وب و گسترش کمیت و کیفیت ارتباطات علمی خواهد انجامید و این خود، در نهایت زمینه‌ساز بهره‌وری بیشتر در تحقیقات خواهد شد و گسترش و بهبود آموزش را نیز به ارمغان خواهد آورد. (۱۳: ۴۹-۵۷)

۵. پیشینه پژوهش

۱- ۵. مطالعات انجام شده در داخل کشور
 حیاتی و ستوده (۱۳۸۱)، در مقاله خود به بررسی عوامل مؤثر در استفاده از شبکه اینترنت و لوح‌های نوری در میان جامعه تحت پژوهش - که شامل دو گروه کاربر و غیرکاربر بودند - پرداخته‌اند. نتایج، نشان می‌دهد که استفاده پاسخ‌گویان از این دو رسانه، تأثیرگذار بوده است. عوامل فردی از جمله ناآشنایی غیرکاربران و نیاز به آموزش بیشتر کاربران و نیز مسئله کمبود وقت در هر دو گروه و عوامل ناشی از نظام اطلاعاتی از جمله نبود دسترسی آسان، هزینه و محدودیت‌های فنی و امکاناتی، از موانع اصلی بر سر راه بهره‌گیری از این منابع می‌باشد. (۵: ۱۰۴-۱۱۹)

جوکار و ذوالفعلی‌نژاد (۱۳۸۳) نیز، در پژوهش خود به این نتیجه رسیده‌اند که جامعه تحت بررسی آنان، به میزان بالایی از فن‌آوری‌های اطلاعات استفاده می‌کنند. همچنین پاسخ‌گویان، میزان تأثیر کمی و کیفی استفاده از فن‌آوری‌های اطلاعاتی را بر فعالیت خود ضعیف ارزیابی کرده‌اند. از نظر این پژوهشگران، مهم‌ترین مشکلات پاسخ‌گویان

در استفاده از فن‌آوری‌های اطلاعاتی، سرعت کم شبکه، قطع شبکه، نیاز به آموزش استفاده از این فن‌آوری‌ها و محدود بودن زمان استفاده می‌باشد. (۴: ۱۱۵-۱۲۲)

یمین‌فیروز و داورپناه (۱۳۸۳)، مقاله‌ای تحت عنوان «بررسی رفتار اطلاع‌یابی اعضای هیئت علمی دانشگاه فردوسی مشهد از اینترنت» تحریر کرده‌اند. نتایج تحقیقات آنان، نشان می‌دهد که اینترنت با فراهم‌آوری خدمات و امکانات زیاد، محیطی جدید و جذاب برای رفع نیازهای اطلاعاتی کاربران به وجود آورده است که استفاده از این خدمات، بستگی به آشنایی و مهارت استفاده از آن‌ها دارد. در این پژوهش، مشخص شد که وب جهان‌گستر با ۳۷/۹ درصد در رتبه اول و پست الکترونیکی با ۳۶/۹ درصد در اولویت بعدی، بیشترین موارد استفاده را از میان امکانات مختلف اینترنت به خود اختصاص داده‌اند. همچنین درباره حد اتکای اعضای هیئت علمی بر منابع اطلاعاتی اینترنتی برای رفع نیازهای اطلاعاتی خود، به این نتیجه رسیدند که ۶۹/۳ درصد اعضا، اکثر نیازهای اطلاعاتی خود را از طریق منابع چاپی برطرف می‌کنند و تنها ۲۰/۲ درصد افراد، متکی بر منابع اطلاعاتی اینترنتی هستند. سابقه کاری بیشتر، مهارت رایانه‌ای و مهارت در زبان انگلیسی نیز، در میزان بهره‌گیری اعضای هیئت علمی از اینترنت، تأثیر مستقیم دارد. (۹: ۴۴-۶۴)

۲- ۵. تحقیقات انجام شده در خارج از کشور
 هرینگ^۸ (۲۰۰۱) در پژوهش خود، وضعیت استفاده ۱۱۲۹ عضو هیئت علمی مؤسسات

8. Herring.

آموزشی ایالت آلاباما را مورد بررسی قرار داده است. نتیجه این تحقیق، نشان داد که ۳/۴ درصد از اعضای هیئت علمی از شبکه وب استفاده نمی‌کنند؛ ۴۳/۵ درصد برای بازیابی اطلاعات خود از شبکه وب استفاده می‌کنند؛ ۳۰/۹ درصد اطلاعات مفید و غنی را بازیابی می‌کنند و ۱۹/۸ درصد در محیط وب اطلاعات تولید می‌کنند. وی در نهایت به این نتیجه رسید که اعضای هیئت علمی، عمدتاً از وب رضایت دارند، اما آن را به‌عنوان تنها منبعی که اطلاعات مورد نیاز پژوهش را در اختیارشان قرار می‌دهد، کافی نمی‌بینند. همچنین میزان پذیرش وب و رضایت از محتوای آن، در میان رشته‌های دانشگاهی، متفاوت بوده است؛ به‌طوری که اعضای هیئت علمی در رشته‌های علوم، بیشتر از رشته‌های زبان و ادبیات اظهار رضایت کرده‌اند. (۱۴: ۲۱۳-۲۱۹)

ماریام^۹ (۲۰۰۳) نیز در تحقیق خود، میزان استفاده دانشجویان سانتا باربارا را از وب و درک آن‌ها را از منابع وب، مورد بررسی قرار داده‌اند. نتایج این بررسی، نشان می‌دهد که به موازات افزایش منابع اطلاعاتی پیوسته و از جمله شبکه وب، دانش‌آموزان کمتر به کتابخانه‌ها روی می‌آورند. زیرا منافع زیادی که از وب کسب می‌کنند، باعث تمایل کمتر آنان به منابع چاپی می‌شود. یکی از این منافع، تکمیل تکالیف درسی است که از مهم‌ترین دلیل رویکرد آنان به منابع وب می‌باشد. (۱۸: ۲۷۱-۲۹۰)

تنابیر^{۱۰} و همکاران (۲۰۰۴) میزان استفاده اعضای هیئت علمی دانشگاه پزشکی تنسی را

از مجلات چاپی و الکترونیکی، مورد مقایسه قرار داده‌اند. آنان، به این نتیجه رسیدند که عمده‌ترین هدف افراد از مطالعه، انجام پژوهش‌های علمی است که در این میان، ۷۰ درصد از منابع مطالعاتی آنان را مقالات مجلات چاپی تشکیل می‌دهد. همچنین مشخص گردید که این افراد، مجلات چاپی و شخصی خود را به دلیل استفاده راحت از آن‌ها ترجیح می‌دهند؛ هر چند که این مسئله بر اساس قیمت اشتراک مجلات متغیر است. (۲۲: ۲۳۳-۲۴۱)

اوریب و مارینا^{۱۱} (۲۰۰۶) نیز، دانشجویان دانشکده دندان پزشکی دانشگاه والپاراسو را از نظر بهره‌گیری از فن‌آوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی، مورد بررسی قرار دادند. بیشتر پاسخ‌گویان (۶۱/۱ درصد) را زنان تشکیل می‌دادند. نتایج، نشان داد که تمامی پاسخ‌گویان به رایانه دسترسی داشتند و ۹۶/۴ درصد از آن‌ها از اینترنت استفاده می‌کردند و بیشترین استفاده آنان، به ترتیب از پست الکترونیکی (۹۲/۲ درصد) و موتورهای جستجو (۸۸/۳ درصد) است. تنها ۲/۱ درصد از آن‌ها از اینترنت به منظور تحقیق در زمینه دندان پزشکی و دروس دانشگاهی استفاده می‌کردند و از این میان، ۷۲/۲ درصد آموزش آن‌ها از منابع مجازی، حضورشان را در کلاس درس تحت تأثیر قرار نمی‌دهد. همچنین مشخص شد که جنسیت، سال تحصیلی، توانایی در بهره‌گیری از اینترنت و محل استفاده، از عوامل اصلی بهره‌برداری از

9. Mariam.

10. Tenopir.

11. Uribe & Marina.

فن‌آوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی از جمله اینترنت است. (۲۳: ۱۶۲)

دولاکیا^{۱۲} (۲۰۰۶) در تحقیقی، میزان استفاده مردان و زنان را از فن‌آوری‌های اطلاعاتی در خانه‌ها، مورد مقایسه قرار داده است. وی، به این نتیجه رسیده که جنسیت و سودمندی، از مهم‌ترین عوامل در بهره‌برداری از فن‌آوری‌های اطلاعاتی خانگی است. او، همچنین بیان داشته که آمارهای اولیه، نشان از سهم بیشتر مردان در استفاده از فن‌آوری‌های اطلاعاتی در خانه‌ها دارد. اما آمارهای اخیر در آمریکا، نشان می‌دهد که هم‌اکنون زنان سهم بیشتری در این زمینه دارند. (۱۲: ۲۳۱-۲۴۰)

۶. سؤالات پژوهش

- ۱- آیا اعضای هیئت علمی دانشگاه شیراز، از مقالات رایگان شبکه وب استفاده می‌کنند؟ در صورت استفاده، میزان آن چقدر است؟
- ۲- دلایل استفاده نکردن آن دسته از اعضای هیئت علمی دانشگاه شیراز از مقالات رایگان وب، کدام است؟

۷. تعاریف مفهومی و عملیاتی

شبکه وب: یا اختصاراً وب، یکی از خدمات شبکه جهانی اینترنت است. بسیاری از خدمات دیگر اینترنت، از طریق شبکه وب نیز دست‌یافتنی است. لذا، در بسیاری موارد از جمله در این تحقیق، شبکه اینترنت، معادل شبکه وب و به یک مفهوم به‌کار رفته است.

مقالات رایگان موجود در شبکه وب: مجموعه مقالات علمی است که به شکل

الکترونیکی در صفحات وب و نشریات الکترونیک شبکه وب به‌صورت رایگان و از طریق موتورهای جستجو و راهنماهای موضوعی و نه از طریق پایگاه‌های اطلاعاتی تجاری، قابل دسترس هستند.

اعضای هیئت علمی دانشگاه شیراز:

افرادی که با مرتبه مربی، استادیاری، دانشیاری و استادی، در دانشگاه شیراز به امر تدریس و تحقیق مشغول فعالیت هستند. در این پژوهش، در برخی موارد از واژه «استادان»، به‌عنوان معادل عبارت «اعضای هیئت علمی» استفاده شده است.

۸. روش شناسی پژوهش

روش تحقیق به‌کار رفته در پژوهش حاضر، روش پیمایشی است. به جهت ارزش و اعتبار دانشگاه شیراز در جوامع علمی داخل و خارج از کشور، اعضای هیئت علمی این دانشگاه، به‌عنوان جامعه پژوهش انتخاب شده‌اند. بر طبق آمار موجود در معاونت آموزشی دانشگاه شیراز، در سال تحصیلی ۸۴-۱۳۸۵، تعداد ۵۳۶ نفر به‌عنوان اعضای هیئت علمی در گروه‌های مختلف آموزشی، سرگرم تدریس و تحقیق در دانشگاه شیراز هستند. برای تعیین نمونه، از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای تصادفی و برای تعیین حجم نمونه، از فرمول کوکران استفاده شده است. براساس فرمول کوکران، نمونه آماری جامعه موردنظر با ضریب خطای ۵ درصد، ۲۱۷ نفر (۴۰/۴۸ درصد کل جامعه) است. ابزار گردآوری داده‌ها در این پژوهش، پرسش‌نامه است

که پژوهشگران طراحی کرده‌اند. برای تعیین روایی پرسش‌نامه، از روایی صوری استفاده گردید، و ضریب همبستگی ۰/۹۶، پایایی پرسش‌نامه را نشان می‌دهد. روش تجزیه و تحلیل داده‌ها، براساس آمار توصیفی و استنباطی و با استفاده از نرم‌افزار آماری علوم اجتماعی نسخه ۱۱/۵ است.

۹. تجزیه و تحلیل داده‌ها

همان‌گونه که در جدول شماره ۱ مشاهده می‌شود، بیشترین تعداد پاسخ‌گویان با ۲۷/۲ درصد به دانشکده علوم، و دانشکده‌های حقوق و هنر و معماری با ۲/۵ درصد، کمترین تعداد پاسخ‌گویان را دارند.

جدول شماره ۱. توزیع فراوانی نمونه مورد پژوهش براساس رشته تحصیلی

درصد	فراوانی	رشته تحصیلی
۲۷/۲	۳۲	علوم پایه
۱۹/۶	۲۳	ادبیات و علوم انسانی
۱۸/۵	۲۲	مهندسی
۱۴/۵	۱۷	کشاورزی
۷/۶	۹	دامپزشکی
۷/۶	۹	علوم تربیتی
۲/۵	۳	هنر و معماری
۲/۵	۳	حقوق
۱۰۰	۱۱۸	جمع

افراد با فراوانی ۷۲/۹ درصد، از شبکه وب به میزان زیاد و خیلی زیاد استفاده می‌کنند. اکثریت پاسخ‌گویان یعنی ۹۱/۵ درصد، استفاده از مقالات رایگان وب را مثبت اعلام کرده‌اند و در این میان، بیشترین آن‌ها معادل ۵۲/۸ درصد، به میزان زیاد و خیلی زیاد از این منبع استفاده می‌کنند.

جدول شماره ۲. توزیع فراوانی میزان استفاده از شبکه وب

درصد	فراوانی	میزان استفاده از شبکه وب
۵/۱	۶	خیلی کم
۴/۲	۵	کم
۱۷/۸	۲۱	متوسط
۴۷/۵	۶۵	زیاد
۲۵/۴	۳۰	خیلی زیاد
۱۰۰	۱۱۸	جمع

جدول شماره ۳. توزیع فراوانی استفاده از مقالات رایگان وب

درصد	فراوانی	استفاده از مقالات رایگان وب
۹۱/۵	۱۰۸	بلی
۸/۵	۱۰	خیر
۱۰۰	۱۱۸	جمع

جدول شماره ۴. توزیع فراوانی میزان استفاده از مقالات رایگان وب

درصد	فراوانی	میزان استفاده از مقالات رایگان وب
۱/۹	۲	خیلی کم
۶/۵	۷	کم
۳۸/۹	۴۲	متوسط
۳۶/۱	۳۹	زیاد
۱۶/۷	۱۸	خیلی زیاد
۱۰۰	۱۰۸	جمع

۹-۱. سؤال اول: آیا اعضای هیئت علمی دانشگاه شیراز، از مقالات رایگان شبکه وب استفاده می‌کنند؟ در صورت استفاده، میزان آن چقدر است؟

براساس نتایج به دست آمده، بیشترین تعداد

نتایج تحقیقات فراوانی که در راستای استفاده و دلایل رویکرد افراد به شبکه‌های اطلاعاتی الکترونیکی از جمله شبکه اینترنت و شبکه وب انجام پذیرفته، نتیجه این تحقیق را تأیید می‌کند. سهولت دسترسی به تحقیقات در حجم و ابعاد گسترده، یکی از دلایل اساسی رویکرد استادان به شبکه وب است. چون شبکه وب دارای ماهیت ابرمتنی است، امکان دسترسی به حجم وسیعی از اطلاعات متنوع را به آسانی و با سرعت زیاد فراهم آورده است. لذا این توانایی وب در فراهم‌آوری دسترسی سریع و آسان به انواع منابع از جمله اسناد دولتی، تحقیقات علمی، پایگاه‌های اطلاعات و... آن را به عنوان یکی از ارزشمندترین محمول‌های اطلاعاتی در بین افراد و خصوصاً استادان و محققان در آورده است. به طوری که براساس نوشته افشار زنجانی (۱۳۷۹)، «برجستگی اینترنت، در آن است که کارکرد یک رسانه همگانی را دارد» (۱: ۹۷ - ۱۱۲). ماریام (۲۰۰۳) نیز در نتیجه تحقیقات خود، بر عامل سرعت بخشیدن در دریافت اطلاعات و بازیابی حجم عظیمی از اطلاعات در وب صحنه گذارده است (۱۸: ۲۷۱-۲۹۰). عامل دیگر رشد فزاینده بهره‌گیری از شبکه اینترنت و نیز شبکه وب را در بین جوامع علمی، می‌توان در دسترسی به اطلاعات روزآمد و آگاهی یافتن سریع از آخرین نتایج تحقیقات دانست. زیرا خاصیت زود بازده بودن اطلاعات در وب، در کنار سهولت دسترسی به اطلاعات موجود در آن،

بالتبع دسترسی به اطلاعات روزآمد را - که همواره از دغدغه‌ها و نیازهای محققان و استادان بوده و هست - جامه عمل می‌پوشاند. در کنار عوامل یاد شده، استفاده از مقالات رایگان - از آنجا که هیچ هزینه‌ای دربر ندارد - باعث گرایش بیش از پیش پژوهشگران به این رسانه شده است. چون که نشریات چاپی و نشریات الکترونیکی تجاری - که از طریق پرداخت حق اشتراک قابل دسترس هستند - هزینه‌های گزافی برای کاربران خود دربر دارند. لذا این مزیت مقالات رایگان وب، باعث رویکرد فزاینده به آن‌ها می‌شود. به طوری که لانکستر^{۱۳} (۲۰۰۵) در نتیجه تحقیق خود، اشاعه مؤثر و کم هزینه بودن منابع وب را، از جمله عوامل مهم در رویکرد افراد به نشر الکترونیکی و استفاده از منابع وب برشمرده است. (۱۶: ۲۴۴-۲۵۳)

۲-۹. سؤال دوم: دلایل استفاده نکردن آن دسته از اعضای هیئت علمی دانشگاه شیراز که از مقالات رایگان وب بهره نمی‌گیرند.

جدول شماره ۵. توزیع فراوانی دلایل استفاده نکردن از مقالات رایگان وب

درصد	فراوانی	دلایل استفاده نکردن
۳۰	۳	رفع نیاز اطلاعاتی از طریق منابع چاپی
۳۰	۳	معتبر ندانستن مقالات رایگان وب
۲۰	۲	بی‌اطلاعی از وجود مقالات رایگان در وب و آشنا نبودن با شیوه استفاده
۲۰	۲	مشکلات دسترسی به این منابع
۱۰۰	۱۰	جمع

براساس جدول شماره ۵، رفع نیاز اطلاعاتی از طریق منابع چاپی و معتبر ندانستن مقالات رایگان وب، با فراوانی یکسان ۳۰ درصد، عمده ترین دلایل استفاده نکردن از شبکه وب است. ناآگاهی از وجود مقالات رایگان در وب و شیوه استفاده از آن‌ها و مشکلات دسترسی به این گونه منابع نیز با درصد فراوانی یکسان ۲۰ درصد، در مرتبه بعدی قرار دارند.

۹-۲-۱. رفع نیاز اطلاعاتی از طریق

منابع چاپی:

با گذشت بیش از دو دهه از ظهور وب و استفاده از این شبکه و نیز پذیرفته شدن آن در میان محققان و استادان، ارزش منابع چاپی و شیوه سنتی جستجو و بازیابی اطلاعات، هنوز در نزد بسیاری از استادان به قوت خود باقی است. نتایج تحقیقات هرینگ (۲۰۰۱) نیز، این یافته را تأیید می‌کند. وی، به این نتیجه رسیده که اعضای هیئت علمی مورد پژوهش، عمدتاً از وب رضایت دارند، اما آن را به عنوان تنها منبعی که اطلاعات مورد نیازشان را مرتفع سازد، کافی نمی‌بینند (۱۴: ۲۱۳-۲۱۹). این حقیقت را نمی‌توان انکار کرد که هنوز درصد زیادی از بودجه کتابخانه‌ها، صرف خرید نشریات می‌شود و توجه زیادی هم جهت سفارش و تهیه آن‌ها در کتابخانه‌ها صورت می‌گیرد؛ هر چند که این مسئله در سالیان اخیر، به دلایل مختلفی از جمله کمبود فضا و ورود پایگاه‌های اطلاعاتی تمام‌متن، کمی کمرنگ‌تر شده است. جایگاه نشریات چاپی به عنوان منابع مهم و ارزشمند اطلاعاتی، همچنان به قوت خود باقی

است. این ارزش، خصوصاً در زمان برخورد با پایگاه‌هایی که تنها اطلاعات روزآمد را ارائه می‌دهند و یا به عبارتی، گذشته‌نگر نیستند، بیشتر نمایان می‌شود، به ویژه پایگاه‌هایی که تنها چکیده مقالات را ارائه می‌دهند. در این گونه موارد است که محبوبیت نشریات چاپی، دوچندان است.

۹-۲-۲. معتبر ندانستن این گونه منابع:

دلیل عمده این مسئله را، می‌توان در کمرنگ بودن مسئله ویراستاری و نقد و بررسی در این منابع جست. همه می‌دانیم که انتشار مطالب در شبکه وب، به راحتی و به دست نویسندگان آن مطالب صورت می‌گیرد که این، به خاصیت خودناشری شبکه وب بازمی‌گردد. چرا که هیچ سازمان یا فرد مسئولی در مقام نظارت بر اعتبار و کیفیت، صحت، روزآمد بودن و دیگر عوامل تعیین‌کننده در ارزیابی نوشته‌ها وجود ندارد. لذا معتبر بودن این گونه مقالات از جنبه‌های مختلف در نزد استادان، مورد تردید است. همان‌طور که ژانگ^{۱۴} (۲۰۰۱) نیز بیان داشته، مهم‌ترین مسئله‌ای که از جانب استادان مطرح شده، نبود سیاست‌های داوری و ویراستاری در مورد منابع الکترونیکی است (۲۵: ۶۲۸-۶۵۴). در کنار این چالش، ناتوانی برخی افراد در ارزیابی مقاله نیز، در این میان بی‌تأثیر نیست. اعضای بهره‌بردار از وب و مقالات موجود در آن، لازم است تا حدودی دارای مهارت نقد و بررسی و ارزیابی منابع باشند. زیرا در صورت نبود مقام مسئول یا قانونی

14. Zhang.

مشخص، این مسئولیت به عهده خود کاربران خواهد بود. این گونه نتیجه گیری با استناد به نتیجه بررسی کلوسن^{۱۵} (۱۹۹۷) نیز قابل توجیه است. وی، بیان داشته:

چنانچه کاربران تمایل و نیاز به بازیابی اطلاعات با کیفیت بالا دارند، می باید پاره ای مهارت های تخصصی لازم را در این راستا بیاموزند. زیرا استناد به منابع وب و کاربرد آن ها، کاری بسیار سهل است، اما استفاده تخصصی از آن، به کسب مهارت های لازم و تجربه استفاده از منابع بستگی دارد. (۱۱: ۲۷)

اما از آنجا که همه کاربران این توانایی را در خود نمی بینند، لذا با متوسل شدن به نشریات چاپی، خود را از چنین دردسرهایی می رهانند. دلیل این امر، این است که کاربران به مقالات نشریات چاپی اطمینان دارند. لیو^{۱۶} (۲۰۰۴) نیز در تحقیق خود به این نتیجه رسیده که در جامعه تحت بررسی، تشخیص صحت و اعتبار اطلاعات موجود در شبکه وب، کاری دشوار و پیچیده است. اما اعتبار اسنادی که در نشریات چاپی منتشر می شود، از آنجا که از مرحله ویراستاری می گذرند، نزد آنان بیشتر است (۱۷: ۱۰۲۷-۱۰۳۸). در کنار این تفاسیر، این نکته را نباید از نظر دور داشت که وجود مقاله ای بر روی شبکه و دسترسی رایگان به آن، به معنی قرار گرفتن آن مقاله در سطح پایین کیفی نیست.

۳-۲-۹. عدم آگاهی از وجود این گونه منابع و شیوه استفاده:

شبکه وب، تأثیر شگرفی بر جریان

ارتباطات و تولیدات علمی گذاشته است و روش های بازیابی اطلاعات را در نزد کاربران خود تغییر داده و جریان توزیع اطلاعات را نیز دگرگون ساخته است. تحول شیوه های سنتی بازیابی اطلاعات و رشد استفاده از منابع اینترنت، آموزش استفاده از اینترنت را ضروری می سازد. چرا که در هر فعالیتی، بین دانش و تخصص لازم و میزان موفقیت در آن فعالیت رابطه مستقیمی وجود دارد. بین تخصص جستجوگر و موفقیت در جستجو نیز رابطه مستقیمی وجود دارد. آگاهی نداشتن از وجود اطلاعات، نداشتن مهارت های لازم جهت استفاده و حتی آشنا نبودن با مراکز که این خدمات را ارائه می کنند، از جمله دلایل اصلی استفاده نکردن برخی افراد از منابع وب است.

۴-۲-۹. مشکلات دسترسی به این منابع:

از جمله عوامل دیگری که بر سر راه استفاده کاربران در بهره گیری از شبکه وب است، مشکلات دسترسی به این منابع است. کمبود رایانه، برخوردار نبودن برخی استادان از رایانه، محدودیت های فنی از جمله ترافیک شبکه، سرعت کم شبکه، و قطع برق در زمان های مختلف، از عوامل اصلی بر سر راه دسترسی به شبکه وب می باشند. ستوده (۱۳۷۷)، در پایان نامه کارشناسی ارشد خود، ضمن بیان این نکته که نبود دسترسی سریع و آسان به شبکه، از جمله موانع اصلی کاربران در استفاده از شبکه است، به این نتیجه رسیده که:

15. Clausen.

16. Liu.

عدم دسترسی کاربران به اینترنت را می توان به دو دسته تقسیم کرد: فقدان دسترسی ناشی از موانع جغرافیایی و نبود دسترسی ناشی از کاستی های نظام اطلاعاتی. مسئله موانع جغرافیایی، در اثر فقدان یا کمبود امکانات ارتباطات راه دور رخ می نماید. این امر، به نبود امکان دسترسی در مکان دلخواه اعم از منزل و... می انجامد. (۷)

جدول شماره ۶. توزیع فراوانی تمایل به استفاده از مقالات رایگان وب در صورت رفع موانع

درصد	فراوانی	تمایل به استفاده در صورت رفع موانع
۸۰	۸	بلی
۲۰	۲	خیر
۱۰۰	۱۰	جمع

درباره مقوله تمایل نمونه پژوهش به استفاده از مقالات رایگان وب در صورت رفع موانع، نتیجه ۶۶/۷ درصدی به گزینه بلی (جدول شماره ۶)، نشان از تمایل زیاد استادان به استفاده از شبکه وب دارد. مشکلات و موانع موجود بر سر راه، مانع استفاده آن ها و بهره گیری از منابع و اطلاعات موجود در آن می شود. بنابراین، باید کوشید تا موانع موجود برطرف گردد.

۱۰. نتیجه گیری

یافته های این تحقیق، مشخص کرد که اعضای هیئت علمی دانشگاه شیراز، از مقالات رایگان وب به میزان زیاد و خیلی زیاد استفاده می کنند و این مسئله را، می توان در خواص منحصر به فرد شبکه وب جست.

خاصیت ابرمتنی وب که موجبات سرعت و سهولت دسترسی به نتایج تحقیقات را در ابعاد گسترده فراهم می آورد و خاصیت زودبازده بودن اطلاعات موجود در شبکه وب که دسترسی به اطلاعات روزآمد و آگاهی یافتن از آخرین نتایج تحقیقات را موجب می گردد، در کنار رایگان بودن استفاده از این گونه منابع، از جمله خواص منحصر به فرد شبکه وب می باشد که باعث گرایش زیاد اعضای هیئت علمی دانشگاه، به استفاده از مقالات رایگان موجود در این شبکه شده است. در عین حال، مشخص گردید که پاره ای از اعضای هیئت علمی دانشگاه شیراز، مقالات رایگان وب را مورد استفاده قرار نمی دهند. لذا، بررسی عوامل بازدارنده موجود بر سر راه استفاده از این منابع، به منظور گسترش و بهینه سازی بهره گیری از این منبع عظیم اطلاعاتی و بهره وری هر چه بیشتر از اطلاعات موجود در آن، مفید خواهد بود. در این باره هم، نتایج تحقیق مشخص کرد که عمده ترین دلیل استادانی که از مقالات رایگان وب استفاده نمی کنند، رفع نیاز اطلاعاتی از طریق منابع چاپی و معتبر ندانستن مقالات رایگان وب به دلیل نبود فرایند داوری و ویراستاری در امر نشر در محیط وب است. لذا، انجمن های علمی و سازمان های مسئول، می باید در راستای ارائه معیارهای اساسی در زمینه ارزیابی منابع و از جمله مقالات وب، اقدامات لازم را انجام دهند و این معیارها را در قالب دستورالعمل های مدون، در اختیار افراد و خصوصاً استادان دانشگاه ها قرار دهند. ویراستاران نشریات معتبر علمی نیز،

می‌توانند خط‌مشی‌های مدون و استاندارد را جهت اعتباربخشی به این منابع تدوین کنند. زیرا ارزیابی مقالات رایگان وب، نیاز به استانداردها و دستورالعمل‌های لازم را در این زمینه ایجاد می‌کند تا ارتقای اعتبار و کیفیت مقالات رایگان وب تأمین گردد. در این صورت، استادان می‌توانند از منابع این محیط عظیم اطلاعاتی، در کنار منابع چاپی و به‌عنوان مکمل یکدیگر، بهره‌مند گردند. اما ذکر این نکته لازم است که امکان نظارت همه‌جانبه بر تمامی منابع منتشر شده در وب وجود ندارد، ولی می‌توان حجم و کیفیت آن را تحت نظارت بیشتر قرار داد. همچنین، فقدان آموزش‌های اصولی و علمی در راستای آشناسازی استادان با منابع وب و شیوه استفاده از این منابع، از دیگر عوامل بازدارنده در راستای استفاده از مقالات رایگان وب در نزد برخی استادان است. لذا، برگزاری کارگاه‌های آموزشی با اهداف و برنامه‌های مختلف و با کیفیت بالا و زیر نظر متخصصان در این راستا مفید خواهد بود. این آموزش‌ها، می‌تواند استادان را در ارزیابی بهینه و به‌کارگیری راهبردهای مفید جستجو کمک کند. همچنین مشکلات دسترسی به شبکه وب، عامل دیگری است که در برخی موارد باعث استفاده نکردن استادان از مقالات رایگان وب شده است. کمبود رایانه و محدودیت‌های فنی، عمده‌ترین موانع را بر سر راه دسترسی به شبکه وب ایجاد می‌کند. در این زمینه، لازم است دانشکده‌هایی که خود به‌طور مستقل فاقد شبکه اتصال هستند، به شبکه‌های موجود یا شبکه‌هایی که در دیگر

دانشکده‌ها راه‌اندازی شده است، بپیوندند. البته به منظور بهره‌برداری جامعه تحت پوشش از خدمات اینترنت، حتی‌الامکان می‌باید این خدمات به‌صورت رایگان یا با کمترین هزینه در اختیار آنان قرار گیرد.

منابع

۱. افشار زنجانی، ابراهیم. «ملاحظات نظری پیرامون تأثیر اینترنت بر مجموعه‌سازی کتابخانه‌های دانشگاهی و پژوهشی» در *اینترنت، جنبه‌های نظری و کاربردی آن (در کتابخانه‌ها و مراکز آموزشی و تحقیقاتی)*. تهران: نشر کتابدار، ۱۳۷۸، ص ۹۷-۱۱۲.
۲. بابایی، محمود. *نشر الکترونیکی*. تهران: مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران، ۱۳۸۲.
۳. بینش، سیده مژگان. «ارزیابی سایت‌های وب ارزیابی شده توسط راهنمای شبکه وب (ODP) و Yahoo»، بر اساس معیارهای محتوا و کارایی در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه شیراز، ۱۳۸۴.
۴. جوکار، عبدالرسول؛ ذوالفعلی‌نژاد، عادل. «مشکلات و نقاط ضعف شبکه رزنت از دیدگاه کاربران دانشگاه شهید باهنر». *فصلنامه کتاب، دوره پانزدهم*، ۱ (بهار ۱۳۸۳): ۱۱۵-۱۲۲.
۵. حیاتی، زهیر؛ ستوده، هاجر. «بررسی استفاده از منابع الکترونیکی اطلاعات با تأکید بر دیسک‌های فشرده نوری و شبکه اینترنت در میان اعضاء هیئت علمی دانشگاه شیراز و دانشگاه علوم پزشکی شیراز». *مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز، دوره اول*، ۱۹ (۱۳۸۱): ۱۰۴-۱۱۹.
۶. زاهدزاهدانی، مریم. «اعضاء هیئت علمی

دانشگاه شیراز و تولید اطلاعات علمی: بررسی کمی سالهای ۱۳۷۸-۱۳۶۹». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه شیراز، ۱۳۷۹.

۷. ستوده، هاجر. «بررسی استفاده از منابع الکترونیکی اطلاعات با تأکید بر دیسک‌های فشرده نوری و شبکه اینترنت در میان اعضای هیئت علمی دانشگاه شیراز و دانشگاه علوم پزشکی شیراز». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه شیراز، ۱۳۷۷.

۸. شیری، علی اصغر. «درآمدی بر شبکه جهانی اینترنت» در *اینترنت، جنبه‌های نظری و کاربردی آن (در کتابخانه‌ها، مراکز آموزشی و تحقیقاتی)*. تهران: نشر کتابدار، ۱۳۷۸.

۹. یمین‌فیروز، موسی؛ داورپناه، محمدرضا. «بررسی رفتار اطلاع‌یابی اعضای هیئت علمی دانشگاه فردوسی مشهد از اینترنت». *کتابداری و اطلاع‌رسانی*، دوره هفتم، ۲ (۱۳۸۳): ۴۴-۶۴.

10. Bazac, Daniel. "Search the web more efficiently: tips, tecniques and strategies". 2003. [on-line]. Available: <http://www.searchnews.com>. searchnews1220031110searchthewebmoreEfficientyTips techniques and strategies.html. [11Sep. 2005].

11. Clausen, Helge. "Online, CD Rom and Web: Is it the same defference?". *Aslib Proceedings*, Vol.49, No.7 (1997): 177-183. Quoted in

ستوده، هاجر. «بررسی استفاده از منابع الکترونیکی اطلاعات با تأکید بر دیسک‌های فشرده نوری و شبکه

اینترنت در میان اعضای هیئت علمی دانشگاه شیراز و دانشگاه علوم پزشکی شیراز». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه شیراز، ۱۳۷۷.

12. Dholikia, Rubu Roy. "Gender and IT in the household: evolving patterns of internet use in the United States." *The Information Society*, Vol.22, No.4 (2006): 231-240.

13. Henry, Paul David. "Scholarly use of the internet by faculty members: factors & outcomes of change". *Journal of Research on Technology in Education*, Vol.35, No.1 (2002): 49-57.

14. Herring, Susan Davis. "Using the world wide web for research: Are faculty satisfied?". *Journal of Academic Librarianship*, Vol.27, No.3 (2001): 213-219.

15. Kurata, Keiko ... [et al]. "Electronic journals and their unbundled functions in scholarly communication: views and utilization by scientific, technological and medical researchers in Japan". *Information Processing & Management*, Vol.43, No.5 (2006): 1402-1415.

16. Lancaster, F.W. "The evolution of electronic publishing". *Library Trends*, Vol.43, No.4 (1995): 244-253.

17. Liu, Ziming. "Perception of credibility of scholarly information on

Technology, Vol.2, No.1 (2005): 1-3.

22. Tenopir, Carol; King, Donald W.; Bush, Amy. "Medical faculty's use of print and electronic journals: changes over time and in comparison with scientists". *Journal of Medical Library Association*, Vol.92, No.2 (2004): 233-241.

23. Uribe, S.; Marina, R. J. "Internet and information technology use by dental students in Chile". *Journal of Dental Education*, Vol.10, No.3 (2006): 162.

24. Vongchaulitkul, Busaya ... [et al]. "An exploratory study on the effects of learning organization characteristics on internet usage". *Groups & Organization Management*, Vol.30, No.4 (2005): 398-421.

25. Zhang, Yin. "Scholarly use of internet-based electronic resources". *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, Vol.52, No.8 (2001): 628 - 654.

the web". *Information Processing and Management*, Vol.40, No.6 (2004): 1027-1038.

18. Mariam, J. Metzger. "College student web use, perception of information credibility and verification behavior". *Computers and Education*, No.41 (2003): 271-290.

19. Metzger, Miriam J. ... [et al]. "College student web use, perceptions of information credibility and verification behavior". *Computers & Education*, Vol. 41, No.3 (2003): 271-290.

20. Rozental, Tamara D.; Lonner, Jess H.; Parker, Selen G. "The internet as a communication tool for academic orthopedic surgery department in the united states". *The Journal of Bone and Joint Surgery*, Vol.83, No.7 (2001): 987-992.

21. Simon, Steve John. "Technology: panacea or addiction; could we do without it?". *Journal of Information Science &*

تاریخ دریافت: ۱۳۸۵/۷/۳

